

Blombergowa, Maria Magdalena

Kijowskie Zjazdy Archeologów Słowiańskich (1874, 1899, 1985)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 32/3-4, 679-690

1987

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Maria Magdalena Blombergowa
(Łódź)

KIJOWSKIE ZJAZDY ARCHEOLOGÓW SŁOWIAŃSKICH (1874, 1899, 1985)

We wrześniu 1985 r. odbył się w Kijowie V Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej. Nie było to pierwsze spotkanie archeologów słowiańskich w tym mieście. Kijów po raz pierwszy gościł w swych murach ludzi zajmujących się archeologią i naukami pokrewnymi w 1874 r. Był to trzeci z kolei zjazd archeologów rosyjskich organizowany przez Moskiewskie Towarzystwo Archeologiczne. Pierwszy odbył się w Moskwie w roku 1869, drugi w Petersburgu w 1871 r.¹

Dwa pierwsze zjazdy miały charakter miejscowy i zgromadziły głównie uczonych rosyjskich oraz Polaków z zaboru rosyjskiego. Organizatorzy trzeciego zjazdu — odbywającego się w 1874 r. — zakreślili sobie szersze granice, zamierzając zgromadzić badaczy ze wszystkich słowiańskich rejonów, a także naukowców zajmujących się słowiańszczyzną z innych krajów².

Dokonując wyboru miejsca zjazdu, zdecydowano się na Kijów ze względu na jego szczególny charakter. Zaludniony przez Wielkorusów, Małorusów i Polaków był miastem, w którym zdecydowanie dominował element słowiański. Francuski delegat Alfred Rambaud w swoim sprawozdaniu tak przekazał uzasadnienie wyboru miasta zjazdu: „Sam wybór Kijowa“ — pisał on — „na zgromadzenie miał dać trzeciemu kongresowi znamię szczególne. Miasto to jest bardziej zbliżone niż Moskwa i St. Petersburg do krajów słowiańskich, to jest do Polski pruskiej, do hrabstw austriackich i księstw naddunajskich, posiada ono szybką komunikację z wszystkimi tymi regionami. Oprócz tego zaludnione będąc przez mieszkankę Wielkorusów, Małorusów i Polaków jest miastem słowiańskim w całym tego słowa znaczeniu, swojego rodzaju miastem neutralnym wśród grup, które się spierały w różnych okresach historii o hegemonię w świecie słowiańskim“³.

Komitet Przygotowawczy, kierowany przez Aleksieja Uwarowa, rozesał zapro-

¹ M.M. Blombergowa: *Polacy na zjazdach archeologicznych rosyjskich*. „Fasciculi Archaeologiae Historicae”. Fasc. 1 1986, w języku rosyjskim, s. 19—26.

² A. Pawiński: *Listy z Kijowa*. „Tygodnik Ilustrowany” 1874 r. 350 s. 166—167; A. Abramowicz: *W oczach Francuzów*. W: *Dalecy i bliscy*. Łódź 1974 s. 85.

³ A. Rambaud: *Kiev et le Congrès archéologique*. „Revue des Deux Mondes” R. 44, t. 6, Paris 1874 s. 786, tłum. A. Abramowicz.

szczenia do licznych towarzystw naukowych, uniwersytetów i uczonych sławistów z krajów słowiańskich i innych państw. Wysyłając informację o zjeździe, dołączono jego regulamin wraz z prośbą o wydelegowanie przedstawicieli i przywiezienie zabytków na organizowaną wystawę.

W okresie przygotowań do zjazdu Aleksiej Uwarow odbył podróż do wielu krajów zamieszkałych przez Słowian i przeprowadził liczne rozmowy z naukowcami. Trzy tygodnie spędził też w Krakowie⁴. Przyświecała mu bowiem myśl nawiązania kontaktów i podjęcia współpracy dla wspólnego rozwiązywania zagadnień z zakresu archeologii słowiańskiej, dawnej etnografii, dawnej geografii itp. Uwarow snuł plany wzajemnej wymiany pracy naukowych, udzielania sobie spozstrzeżeń i wspólnego zbierania materiałów koniecznych do wyjaśnienia problemów wiążących się z badaniami nad pierwotną słowiańszczyzną.

W wyniku tych starań do Kijowa przyjechało ponad 200 osób. Byli to delegaci wszystkich rosyjskich uniwersytetów i wszystkich towarzystw naukowych mających związek z archeologią. Zagraniczni goście byli reprezentantami Serbii (Stojan Novaković, były minister oświaty, literat i uczony), Moraw (Jindřich Wankel i Beda Dudik), Czech (Martin i Józef Kollarowie), Bukowiny (Gedeon, przełożony klasztoru w Suczawie i kanonik soboru w Czerniowcach). Z Francji przyjechali dwaj delegaci Ministerstwa Oświecenia Publicznego: Alfred Rambaud i Louis Léger⁵.

Imiennie przez Uwarowa zaproszeni zostali na zjazd Polacy z Podola, Kijowszczyzny i Wołynia, którzy prowadzili badania na tych ziemiach i mieli publikacje poświęcone archeologii. W rezultacie w zjeździe uczestniczyli: Edward Rulikowski z guberni kijowskiej, Leon Romanowski, archiwista ksiąząt Sanguszków ze Sławuty, Gotfryd Ossowski, Jan Wołoszyński i Bolesław Popowski. Delegatami Uniwersytetu Warszawskiego byli Antoni Mierzyński i Adolf Pawiński.

Organizatorom zależało bardzo na zgromadzeniu w Kijowie wszystkich liczących się naukowców, a więc i Polaków spoza zaboru rosyjskiego. Dlatego też Uwarow przesłał zaproszenia do Komisji Archeologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie oraz imienne do Józefa Łepkowskiego — przewodniczącego tejże Komisji — i do Adama Honorego Kirkowa. Przedstawiciele zarządu Akademii, prezes Józef Majer i sekretarz generalny Józef Szujski, doceniając naukowe znaczenie zjazdu, postulowali wysłanie delegatów. Komisja Archeologiczna nie przychyliła się jednak do wniosku i nie zdecydowała się na wysłanie swego przedstawiciela⁶.

Zaproszenie wysłane do Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu zostało przychylnie przyjęte przez Karola Libelta i Zygmunta Działowskiego. Działowski postanowił wziąć udział w zjeździe, wychodząc z założenia, że „Polacy przez okoliczności historyczne pozbawieni możliwości uczestniczenia w wielu imprezach międzynarodowych nie powinni sami dobrowolnie rezygnować z udziału w jednej z nich”⁷. Postanowieniem zarządu Towarzystwa, dla podkreślenia, że reprezentuje

⁴ St. Tarnowski: *Z Kijowa (Do Pana Stanisława Koźmiana)*. „Przegląd Polski” 1874 z. 4 s. 90.

⁵ *Trudy tretiego archeologiczeskogo sjezda v Kijewie*. T. 1. Kijew 1878 (spis uczestników s. X-XIII); A. Abramowicz: dz. cyt. s. 85—90.

⁶ E. Hornowa: *Udział Polaków w archeologicznym zjeździe w Kijowie w 1874 roku*. „Slavia Orientalis” 1973 s. 337—340.

⁷ B. Serczykowa: *Zygmunt Działowski 1843—1877*. (W:) *Działacze Towarzystwa Naukowego w Toruniu*. Warszawa 1975 s. 23.

Towarzystwo polskie, zobowiązano Działowskiego do wygłoszenia referatu w języku polskim. Po decyzji Poznańskiego Towarzystwa rozwinęła się gorąca dyskusja na łamach gazet. Ze szczególnie ostrą krytyką występowała prasa wychodząca w Galicji („Czas“, „Gazeta Lwowska“, „Gazeta Narodowa“). Na łamach gazet polskich ukazywały się też relacje ze zjazdu oraz komentarze, w czasie trwania i długo po zamknięciu obrad⁸. Tematem doniesień były wystąpienia Działowskiego i innych Polaków. Informowano również o incydencie z Jakowem Hołowackim, który wbrew wszelkim usiłowaniom organizatorów, by nie dopuścić do zadrażnień, pozwolił sobie na znieważenie uczuć narodowych Polaków. Aprobowano żywą reakcję Działowskiego i jego usilne starania, poparte przez Bedę Dudika, o ukaranie winnego oraz żądanie publicznej satysfakcji ze strony organizatorów⁹.

Powracając do sprawy referatu Zygmunta Działowskiego, należy przypomnieć, że mówił po polsku i relacjonował stan badań archeologicznych w Polsce. W referacie *O znaleziskach archeologicznych w Poznaniu* omówił rozwój archeologii na ziemiach polskich. Wspomnił badaczy zajmujących się tą nauką: Eustachego Tyszkiewicza, Michała Grabowskiego, Joachima Lelewela, Aleksandra Przeddzieckiego, Adama Honorego Kirkora, Józefa Łepkowskiego i innych. Wymienił muzea starożytności w Krakowie, Warszawie, Poznaniu, Toruniu, Lwowie, a także wspomniął o czasopismach zamieszczających artykuły archeologiczne. Przy charakterystyce zabytków skoncentrował się na ceramice, najwięcej miejsca poświęcając urnom twarzowym. Dyskutanci (Wiktor Grigorowicz, profesor filologii słowiańskiej na uniwersytecie w Odessie, Nikołaj Kostomarow, historyk rosyjski i Beda Dudik) także posługiwali się językiem polskim. Regulamin zjazdu wprawdzie przewidywał taką możliwość, lecz na wygłoszenie referatu w języku polskim musiał Działowski uzyskać zezwolenie od władz najwyższych z Petersburga, na wniosek przewodniczącego zjazdu i generała gubernatora kijowskiego.

W języku ojczystym wygłaszali referaty także Stojan Novaković (po serbsku) oraz Martin i Józef Kollarowie (po czesku)¹⁰. Ten fakt stworzył precedens i spowodował starania Rusinów, czynione przy okazji następnych zjazdów, o dopuszczenie ich języka na salę obrad zjazdowych.

Podkreślając znaczenie kijowskiego zjazdu w roku 1874, należy stwierdzić, że było to pierwsze spotkanie przedstawicieli nauki różnych ludów słowiańskich i wspólne obrady nad zagadnieniami archeologicznymi, interesującymi wszystkie spotykające się strony. W trakcie debat i w rozmowach kularowych zauważano, że wiele jest zagadnień, których rozwiązanie może być ułatwione przy współdziałaniu badaczy z różnych regionów.

Po raz drugi spotkali się w Kijowie miłośnicy i badacze archeologii na jedynastym zjeździe w roku 1899. Przybyło wielu przedstawicieli z zagranicy. Na ogólną liczbę 500 uczestników było 42 gości zagranicznych. Archeologię czeską reprezentowało 10 osób. Wśród nich był Lubor Niederle (1865—1944), Josef Ladislav Pič

⁸ „Dziennik Poznański“ 1874 6 sierpnia; A. Pawiński; dz. cyt.

⁹ Relacje o zajściu zob. M.P. Draho manow: *Awstro-ruśki spomyny 1867—1877*. W: Tenże: *Literaturno-publiczni práci*. T. 3. Kyjw 1970 s. 232; St. Tarnowski; dz. cyt. s. 88; E. Hornowa; dz. cyt. s. 342.

¹⁰ A. Pawiński; dz. cyt. nr 352 s. 198—199; St. Tarnowski; dz. cyt. s. 87; *Trudy trietjego sjezda ...*, prot. s. LXXV.

(1847—1911), Jindřich Wankel (1821—1899), Jan Felcman (1848—1915), Jan Waneek. Z Sarajewa przybył Ciro Truchelka (1865—1945) i Konstantin Herman; z Sofii Wasyl Zlatarski (1866—1935), Lubomir Miletić (1863—1937) i B. Konew; z Wiednia Matija Murko (1861—1925); z Francji baron Jean de Baye. Na to spotkanie do Kijowa przybyło bardzo wielu Polaków, przedstawiciele kilku dyscyplin naukowych, dziennikarzy, kolekcjonerów i miłośników starożytności. Z zaboru rosyjskiego i Rosji uczestniczyli m.in. Wiktor Wityg, Ludwik Żytyński, Adam Wolański, Józef Choynowski, Władysław Górski, Bronisław Pruszyński, Stanisław Ptaszycki, Alojzy Dłuski, Waław Ciechowski, Franciszek Pułaski, Ksawery Chamiec, Władysław Jabłonowski. Delegatami z Krakowa byli Feliks Kopera, Aleksander Jabłonowski i Teodor Ziemięcki Nieczuja. Na tym zjeździe kilku Polaków wystąpiło z referatami, wśród nich trzech przemawiało po polsku¹¹. Feliks Kopera omówił polskie zabytki przechowywane w zbiorach rosyjskich. Referat swój ilustrował fotografiami, które wykonał dla Akademii Umiejętności w Krakowie. Franciszek Pułaski, z guberni podolskiej, omówił znaleziska archeologiczne z Podola. Wiktor Wityg po polsku wygłosił odczyt pt. *O pierwotnej grzywnie menniczej w Polsce i jej samoistnem podziale*. Drugi referat odczytał w języku rosyjskim: *O nużdach archeologii w Carstwie Polskom*.

Relacje z tego zjazdu, jak niemal ze wszystkich dotychczasowych, znalazły się na łamach prasy polskiej. Informując czytelników o przebiegu obrad i tematyce wystąpień oburzano się jednocześnie na W. Wityga, który jako numizmatyk ośmielił się zabierać głos w sprawach archeologii, a właściwie w kwestii stanu i potrzeb archeologii w Królestwie Polskim i stawiać dezyderat o konieczności utworzenia w Warszawie towarzystwa archeologicznego lub oddziału Cesarskiego Moskiewskiego Towarzystwa Archeologicznego¹².

Przechodząc do analizy problemów poruszanych na posiedzeniach zjazdowych zauważyć można, że są one odbiciem przemian zachodzących w zakresie pojęcia samej archeologii, zakresie jej zainteresowań i stosunku do innych dyscyplin naukowych.

W latach, gdy podejmowano inicjatywę organizowania zjazdów rosyjskich, archeologia nie była dziedziną zupełnie nową. Jednakże jej zakres, podmiot oraz cel, nie zostały dokładnie określone. To też na pierwszych zjazdach uczeni zastanawiali się nad istotą archeologii. Stawiano pytania o zadania archeologii jako samodzielnej nauki. Wyrażano wątpliwości czy archeologia jest istotnie nauką, czy ma swój osobny, określony przedmiot poznania i czy dysponuje metodą, za pomocą której może badać materiał archeologiczny. Dyskutowano nad stosunkiem archeologii do innych nauk np. historii, antropologii, historii sztuki. Podnosiły się jeszcze głosy, że archeologia to gałąź historii, potężna i obejmująca wszelkiego rodzaju nauki zajmujące się pomnikami materialnymi będącymi dziełami techniki i sztuki. Utrzymywano

¹¹ *Trudy odnātcatogo archieologiczeskogo sjezda w Kijewie 1—20 VIII 1899 goda*. T.1. Kijew 1899, T.2 Moskwa 1902.

¹² K. Chamiec: *Dwa zjazdy*. „Biblioteka Warszawska“ 1899. 4 s. 318—334; K. Chamiec: *Starożytności przedhistoryczne na XI zjeździe archeologicznym w Kijowie*. „Atheneum“ 1900 t.2 s. 105—135; *Echo ze zjazdu*. „Światowit“ 1900 t. 2, s. 253; „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne“ 1900 nr 4 s. 132—133.

nadal, że archeologia pełni rolę służebną w stosunku do historii, że archeologia „zapatrzona w mikroskop rozgląda się w najdrobniejszych szczegółach twórczości jednostek, które następnie dostarcza historii do uogólnień”¹³. Historia więc bez archeologii obyć się nie może i o tyle jest uboższa im mniej materiału dostarczy jej archeologia. Opiniom tym przeciwstawiał się Aleksiej Uwarow¹⁴, uznający archeologię za samodzielną dyscyplinę naukową, której zasadniczym przedmiotem jest byt starożytnego człowieka oraz badanie wszelkiego rodzaju pomników świadczących o trybie życia narodów starożytnych. Pomników, które przetrwały po przeszłości każdego narodu. Uwarow wyjaśniał również, że dla nauki ważne są te pozostałości starożytne, z których odczytać można czas i miejsce ich powstania, oraz takie, których stan zachowania pozwala na dokładne ich zbadanie. Za przedmiot nauki archeologicznej uznany być może przedmiot materialny, przekaz pisany lub podanie, które pozwolą odtworzyć obraz bytu pewnego starożytnego narodu w określonym czasie. Kierując się powyższą zasadą, badacz poznać powinien miejsce znalezienia i stan zachowania. Krytyczna ocena badanego przedmiotu winna uwzględniać stronę estetyczną, wskazującą do jakiego stopnia zabytek odpowiada pojęciu o pięknie oraz ocenę techniczną, wskazującą na sposób wykonania.

W kwestii stosunku do historii wyraża Uwarow pogląd, że obie te nauki mają wspólny cel poznawczy — badanie bytu dawnych ludów. W tym pojęciu obie nauki stają się gałęzią jednej — nauki o kulturze przeszłości. Treścią, podstawą i celem archeologii jest wniknięcie do głębin przeszłości by wydobyć stamtąd dokładny obraz kultury. Dalej Uwarow wyjaśnia, że nie przedmiot badań stanowi różnicę między istotą archeologii a istotą historii, lecz sposoby, czyli metody, którymi się te nauki posługują. Uwarow rozważał również zagadnienie, co należy rozumieć pod określeniem „pomnik archeologiczny“ i na jakich podstawach dany pomnik może być zaliczony do kategorii zabytków archeologicznych. Znamienna jest uwaga Uwarowa, że stosowanie metody archeologicznej nie wyklucza możliwości wykorzystania innych do badania jednego i tego samego pomnika. Dysponując własną, sobie właściwą metodą, staje się archeologia samodzielną gałęzią nauki.

Takie ustawienie zagadnienia stanowiło punkt zwrotny w poglądach na sytuację archeologii i dało asumpt do dalszej dyskusji. Poszła ona w kierunku rozważań na temat zakresu, treści, podstaw i celu archeologii jako nauki.

Konsekwencją, wynikającą z uznania archeologii za samodzielną naukę była kwestia, podnoszona na kolejnych zjazdach, wprowadzenia kursów uniwersyteckich archeologii. Prace w tym zakresie podjęte, zmierzały do wypracowania programu studiów¹⁵. Zakładano, że powinien on uwzględniać wszechstronne przygotowanie do czekających ich zadań. Stąd wykłady powinny być uzupełnione przez zajęcia praktyczne oraz pogładowe. Program studiów winien być tak ukierunkowany by dał

¹³ I.E. Zabielin: *W czom zakluczajutsia osnovnyje zadaczii archieologii, kak samostojatelnoj nauki*. W: *Trudy trietiego archieologičeskogo sjezda*. T. 1. Kijew 1878 s. 1—17.

¹⁴ A.S. Uwarow: *Czto dołżna obnimat programma dla propodawanija russkoj archieologii i w kakom sistematiczeskom poriadkie dołżna byt' rasprzedieljena eta programma*. W: *Trudy trietiego sjezda ...* t. 1 s. 19—38.

¹⁵ A.S. Uwarow: dz. cyt.; A. Brückner: *Kakie mogut i dołżny byt' ustraiwajemy pri uniwersytiet-skom priepodawanii archeologii praktičeskije upražnienija i zianatija*. W: *Trudy trietiego sjezda...*, t. 1 s. 38—42

zakres wiedzy, pozwalający prowadzić badania bytu określonych narodów i narodów sąsiednich oraz stosunków między nimi zachodzących. Wykłady winny przygotowywać do badania pomników rzeczowych, przekazów pisanych i ustnych. Warunkiem praktycznego przygotowania byłoby tworzenie zbiorów zabytków w oryginałach i kopiach, organizowanie dobrze usystematyzowanych kolekcji, dostosowanych do potrzeb nauczania.

W Rosji praktyczna realizacja wykładów uniwersyteckich z archeologii nastąpiła w roku 1898 z chwilą otwarcia w Petersburskim Instytucie Archeologii kursu Techniki artystycznej w zastosowaniu dla archeologii. Wykłady prowadzili Nikołaj Konstantynowicz Rerich (1874—1947) i Aleksander Andrejewicz Spicyn (1858—1931). W Moskwie instytut archeologiczny powstał w roku 1907 i posiadał filie w kilku miastach imperium¹⁶.

Powracając do tematyki poruszanej na zjazdach, skierowujemy obecnie uwagę na istotne osiągnięcia w dziedzinie metodyki archeologicznej. W efekcie debat, na zamknięciu III zjazdu w Kijowie, ogłoszono *Instrukcję dla opisu grodzisk, kurhanów i pieczar oraz dla badania kurhanów*¹⁷. Dziś jeszcze jawi się nam ona jako efekt bogatego doświadczenia terenowego autorów oraz dogłębnego przemyślenia roli i znaczenia obiektów zabytkowych. Konsekwencją uznania ważności starożytnych pomników zachowanych w terenie była inicjatywa zmierzająca do ich inwentaryzacji. Celowi temu służyć miała wspomniana instrukcja ustalająca zasady sporządzania dokumentacji różnych kategorii zabytków. Za wiodącą formę dokumentacji uznano opis uwzględniający dokładną lokalizację obiektu, topografię jego otoczenia, pomiary płaskie i pionowe, opis zewnętrzny i opis wszystkich elementów widocznych na powierzchni oraz stosunek do innych obiektów zabytkowych znajdujących się w najbliższej okolicy. Opis obiektu należało uzupełnić o nazwy wszystkich miejsc związanych z badanym obiektem oraz legendy mówiące o nim. Instrukcja zalecała ponadto wykonanie planu rysunkowego obiektu i otoczenia.

W części II instrukcja określała zasady postępowania przy badaniu kurhanu pojedynczego oraz całej grupy tych zabytków. Tu również podkreślona została rola dokładnej dokumentacji każdego etapu badań i odsłoniętych zabytków: „Każdy kurhan, dla którego nie sporządzono dziennika badań, uznać należy za stracony dla nauki¹⁸”.

Instrukcja wielokrotnie publikowana w wydawnictwach fachowych służyła pomocą w licznych badaniach podejmowanych przez Rosjan i Polaków. Kierując się zasadami podanymi w instrukcji, prowadzili badania archeologiczne Władimir Bonifacewicz Antonowicz, Aleksiej Aleksandrowicz Bobriński, Nikołaj Fiedotowicz Bielaszewski, Jekaterina Milenik, a z Polaków: Zygmunt Luba Radziwiński, Ksawery Chamiec, Franciszek Pułaski i inni.

Wszelkie prace zmierzające do wypracowania metody postępowania z zabytkami archeologicznymi, do określenia znaczenia i zakresu pojęcia archeologii, nie doprowadziły jednak do uściślenia podmiotu badań archeologicznych. Skutkiem tej sytuacji, w trakcie obrad zjazdowych rozpatrywano też zagadnienia z dziedziny an-

¹⁶ W.F. Gening: *Oczerki po istorii sowietskoj archieologii*. Kijew 1982 s. 18—19.

¹⁷ „Driewnosti“ Moskwa 1875 t. 4 wyp. 1, pritożenije s. 1—4.

¹⁸ Tamże, s. 3 p. 2.

tropologii, geografii historycznej, historii sztuki, sfragistyki, architektury. Przedstawiano referaty omawiające problemy z dziedziny historii prawa, sztuki antycznej, sztuki bizantyjskiej. Liczne wykłady poruszały kwestie językoznawcze itp.

Ilustracją przemian zachodzących w zakresie pojęcia archeologii między posiedzeniami III i XI zjazdu w Kijowie, są wykazy tematów referatów publikowane w „Trudach“ i „Izwiestiach“ obu zjazdów. Wynika z nich, że pierwszy zjazd nie obfitował w materiały dotyczące archeologii przedhistorycznej, że prezentowano wykłady z różnych dziedzin nauki. Zjazd XI natomiast, obradujący w jedenastu sekcjach, zdominowany był przez sekcję pierwszą *Starożytności pierwotne*. Górowała ona ponad innymi ilością prac, zakresem badań oraz wybijała się ponad inne powagą autorów i badaczy.

Referaty z zakresu pierwotnych starożytności informowały o rezultatach wykopisk przeprowadzonych na ziemi Kijowskiej, na Wołyniu, na Podolu, na Kaukazie, w różnych rejonach nad Morzem Czarnym, a także na ziemiach poza granicami imperium rosyjskiego. Wykłady o tematyce ogólnej podejmowały próby usystematyzowania materiału archeologicznego i wyciągnięcia z niego wniosków o kulturach przedhistorycznych ziem, z których badana kategoria zabytków pochodziła. W procesie analizy zwracano uwagę na znaczenie poszczególnych grup zabytków, duże znaczenie przyznając wyrobom ceramicznym. W kilku referatach podnoszono kwestię konieczności ustalenia nomenklatury i ułożenia systemu opisowego dla ceramiki „przedhistorycznej“. Po wzorzec dla systematyki tej kategorii zabytków sięgnięto do nauk przyrodniczych i podjęto próbę podzielenia ceramiki na rzędy i gatunki¹⁹.

Zainteresowanie badaczy materiałem ceramicznym musiało nastąpić wcześniej, gdyż kilku z nich przybyło na zjazd z referatami, w których ceramika stanowiła punkt wyjściowy do rozważań nad problemami osadniczymi. Szczególną wymowę miała praca Lubora Niederle omawiająca czas osiedlenia się Słowian z północy przez Karpaty do Węgier²⁰. Niederle, łączący określone typy ceramiczne z określonymi typami pochówków, postawił tezę, że Słowianie przybyli tam znacznie wcześniej niż dowodzili tego Niemcy, że stało się to na początku nowej ery.

Interesującym zagadnieniem jest porównanie rosyjskich zjazdów archeologicznych z odbywającymi się w tych czasach kongresami archeologicznymi na zachodzie. Jak wynika z programów zjazdów rosyjskich, tematyka rozważana na posiedzeniach obejmowała różne przedmioty, z których wiele właściwie do archeologii, w naszym rozumieniu, się nie odnosiło. W tych granicach, jak pojmują zjazdy rosyjskie, nauka ta obejmuje wszystko co nazwać można starożytnością, a więc mitologię, zabytki piśmiennictwa, dawne akta, pieśni ludowe itp., które do archeologii nie należą. Konsekwencją tak obszernej tematyki był czas trwania zjazdów, wynoszący około trzech tygodni. Kongresy odbywające się w Kopenhadze (1869), Bolonii (1871), Brukseli (1872), Sztokholmie (1874), nie trwały dłużej niż tydzień i roztrząsały zagadnienia z dziedziny archeologii właściwej zajmującej się wytworami pracy ludzi z czasów, których nie obejmują źródła pisane.

¹⁹ W.A. Gorodcow: *Russkaja doistoriczeskaja kieramika*. W: *Trudy odinatcatogo sjezda...*, t. 1, Kijew 1899 s. 577—672.

²⁰ L. Niederle: *O wriemieni pieriesielenija Sławian s siewiera gor karpatskich w Wiengrju*. W: *Trudy odinatcatogo sjezda...*, t. 2 Moskwa 1902 cz. 2, s. 1—5.

Trzecie, po 86 latach, międzynarodowe spotkanie archeologów w Kijowie odbywało się w radykalnie zmienionych realiach politycznych. Korzystnej zmianie uległa sytuacja wszystkich uczestniczących w zjeździe narodów słowiańskich. Inicjatywa współczesnych spotkań badaczy słowiańszczyzny tym razem wypłynęła od Polaków.²¹ W pierwszym etapie organizowano międzynarodowe sympozja, z których pierwsze odbyło się w Krakowie w 1957 r. następne w Moskwie w roku 1958, Czechosłowacji — 1960, i Budapeszcie w roku 1963. W dniach 14—18 września 1965 r. w Warszawie miał miejsce Pierwszy Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej. Odbył się on w okresie obchodów wielkiego jubileuszu tysiąclecia państwa polskiego i stał się — mówiąc słowami Tadeusza Kotarbińskiego — „jednym z objawów stałej, rosnącej, przyjaznej międzynarodowej współpracy ludzi nauki”²². W trakcie Kongresu, z inicjatywy polskiej, powołano do życia Międzynarodową Unię Archeologii Słowiańskiej²³. W skład Rady Stałej Komitetu Unii weszli przedstawiciele wszystkich uczestniczących państw.

Głównym zadaniem Unii stało się zjednoczenie wysiłków uczonych ze wszystkich państw słowiańskich i z krajów niesłowiańskich, którzy interesują się badaniami dziejów kultury słowiańskiej.

Sprawy organizacji następnych kongresów archeologów sławistów spoczywać odtąd będą w rękach Rady Stałej Unii.

V Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej odbył się w Kijowie w dniach 18—26 IX 1985 r. Obrady toczyły się w ramach sześciu sekcji, przy czym głównie skupiono się wokół problemu: „średniowieczne miasta słowiańskie”. W Kongresie uczestniczyło ponad 400 osób, wśród nich blisko 300 przybyło z zagranicy. Poza delegatami z niemal wszystkich krajów słowiańskich, przybyli również goście z Austrii, Belgii, Grecji, Danii, Norwegii, Finlandii, Francji i Szwecji. Organizatorzy Kongresu zaproponowali ograniczenie zakresu tematycznego obrad. W rezultacie na posiedzeniach omawiano zagadnienia osadnictwa słowiańskiego oraz problemy początków rozwoju miast i ich materialnej i duchowej kultury²⁴.

Zawężenie tematyki zjazdowej podyktowane zostało koniecznością wynikającą z bardzo dużego napływu materiałów archeologicznych. Dynamiczny rozwój archeologii przyczynił się bowiem do daleko posuniętej specjalizacji, a bardzo rozległy zakres archeologii skłonił prehistoryków do wybrania sobie ograniczonego pola działania. Z obszernej dziedziny naukowej wyłoniły się liczne działy, obejmujące poszczególne epoki, kultury czy narody. Archeologowie sławiści, zainteresowani

²¹ Z inicjatywą zwołania Kongresu Starożytności Słowiańskich w 1938 r. wystąpili Józef Kostrzewski i uczeni czechosłowaccy. Celem Kongresu miało być zjednoczenie wysiłku uczonych do badań pochodzenia, dziejów i kultury dawnych Słowian. Patrz: J. Róźiewicz, H. Róźiewicz; *Z dziejów międzynarodowych kontaktów naukowych Polski w latach 1919—1934*. „Problemy Polonii zagranicznej” 1974 s. 353.

²² *I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej. Warszawa 14—18 IX 1965*. T. 1. Wrocław 1968 s. 21.

²³ B.A. Rybakow: *Informacja o powołaniu Międzynarodowej Unii Archeologii Słowiańskiej oraz wybór miejsca i przewodniczącego II Międzynarodowego Kongresu Archeologii Słowiańskiej*. W: *I Międzynarodowy Kongres...*, t. 7, Wrocław 1972 s. 265—267.

²⁴ Akademia nauk SSSR Instytut archeologii, Akademia nauk Ukrainy Instytut Archeologii. *V Międzynarodowy Kongres Archeologów-Slawistów. Programma*. Kijew 1985.

przeszłością swoich narodów podjęli trud wyjaśnienia problemu pochodzenia Słowian, powstania państw słowiańskich i rozwoju wszystkich elementów kultury narodów słowiańskich.

Rozwiązanie tych problemów możliwe będzie przy współpracy uczonych wszystkich krajów słowiańskich i tych niesłowiańskich, które interesując się dawnymi dziejami Słowiańszczyzny. Forum kongresowe natomiast umożliwi konfrontację osiągnięć wszystkich ośrodków naukowych, które przyczyniły się do rozwoju tego działu archeologii.

Kongresy i zjazdy, jak można było zaobserwować, niezależnie od czasu, miejsca ich odbywania, niezależnie od problematyki, zawsze były płaszczyzną szybkiej i bezpośredniej informacji o naukowych odkryciach i osiągnięciach ostatnich lat. Stwarzały możliwości wymiany poglądów na ważne zagadnienia interesujące wielu badaczy oraz były miejscem wymiany doświadczeń i dyskusji zmierzających do wyjaśnienia istotnych problemów badawczych. Rolę spotkań kongresowych m.in. charakteryzuje W. Hensel w referacie wygłoszonym na zebraniu plenarnym I Międzynarodowego Kongresu w Warszawie w dniu 14 września 1965 r.: „Naszą intencją... jest“ — mówił Hensel „by Kongres nie stanowił jedynie okazji do podsumowania dorobku, lecz byśmy z jego roboczych posiedzeń wyszli z nowymi propozycjami do wszechstronniejszych jeszcze studiów nad najdawniejszą przeszłością Słowian, nad związkiem ich historii z dziejami innych ludów, nad lepszym jeszcze niż dotąd teoretycznym ugruntowaniem naszej wiedzy. Jedynie na tej drodze, zbliżając do większej wyrazistości wizję obrazu przeszłości, przysłużą się nasze obrady współczesności a zarazem i przyszłości“²⁵.

Recenzet: Jerzy Róziewicz

M.M. Blombergowa

THE KIEV CONGRESSES OF SLAVONIC ARCHAEOLOGISTS (1874, 1899, 1985)

This particular article is a modified version of a paper prepared for but not read at the 5th Congress of Slavonic Archaeology in Kiev in 1985.

The paper was to have discussed the trends and stages in the evolution of Russian archaeology during the periods between the above mentioned congresses.

The Russian archaeological congresses, initiated by the Moscow Archaeological Society, mainly by its chairman, Aleksei Uvarov, were intended to arouse interest in Russia in the past of the nation, its history and culture. However they became at the same time a very convenient meeting at which the scientists could exchange their views, experiences and get information on the latest discoveries and research achievements.

The first congress was held in Moscow in 1869, the second in St. Petersburg in 1871, and the third in Kiev in 1874. Between them every three years a congress was held in some city of the Russian empire. Till 1914 their number amounted to 15. The initial congresses were of a local character and were attended by Russian scientists and the Poles from the part of Poland under Russian occupation. Starting with the third one men of science from all Slavonic countries began to be invited, as well as those concerned with Slavonic studies from France, Germany, Great Britain, Scandinavian countries, etc. The most po-

²⁵ W. Hensel: *Z historii badań w zakresie archeologii słowiańskiej*. „Światowit“ 1966 s. 23.

pular among those meetings and most attended were the congresses in Kiev (the 3rd in 1874 and the 11th in 1899). Next in attendance were the congresses held in Vilna (1893) and in Riga (1896).

The subjects discussed at the congresses concerned such important problems as chronology and periodization of history terminology of archaeological materials, as well as archaeological maps and dictionary. Also the question of organizing provincial museums and archives were discussed.

By reviewing the problems dealt with at the congress sessions we can follow the changes in the very notion of archaeology, its scope and relation to other disciplines. We see how archaeology was gradually emerging as a separate discipline and how special methods were shaping up to deal with archaeological material. The changes between the 3rd and 11th congresses find their illustration in the lists of papers read at those two meetings. It appears from them that at the former many subjects discussed at it do not belong now to archaeology but to other branches: history of art, numismatics, studies of antiquity, linguistics, historical geography, law, Orthodox church art, and others. The 11th congress on the other hand was mainly concerned by the problems relating to the history of the earliest inhabitant of the Russian empire and the adjoining lands. Section one, at which these questions were discussed was prevailing over the others in the importance of the contributors and the number of papers read at it.

In almost all the Russian archaeological congresses there were among the participants also Polish scientists from the Russian occupied Poland and the remaining two parts of the occupied country. During the sessions quite a number of Polish participants read papers, reports on the results of their respective researches. Many participants would bring with themselves various collections which were shown at the incidental exhibitions.

The war interrupted the string of those repeated meetings which by name were Russian archaeological congresses. But in fact they did bring together researchers from all Slavonic countries and some other European states.

After the second world war the meetings of archaeologists concerned with the past of Slavonic lands were resumed. This time the initiative to hold them came from the Poles. The first Congress of Slavonic Archaeology was held in Warsaw, the next ones in Berlin, Prague, Sofia. The Congress in Kiev in 1985 was the fifth one. It was noted for its highly selective problems. All the papers read at it concentrated on the early medieval past of Slavonic countries and their contacts with the adjoining lands.

М. М. Бломбергowa

КИЕВСКИЕ СЪЕЗДЫ СЛАВЯНСКИХ АРХЕОЛОГОВ (1874, 1899, 1985)

Настоящая статья — это видоизмененный вариант доклада, подготовленного, но не прочитанного на V Конгрессе Славянской археологии в 1985 году. Целью доклада и статьи явилось прослеживание направлений и этапов развития русской археологии в периоды между очередными съездами.

Русские археологические съезды, инициированные Московским археологическим обществом, а в основном его председателем Алексеем Уваровым, должны были явиться средством пробуждения в русском обществе заинтересованности прошлым своего народа, его историей и культурой. Эти съезды стали удобной трибуной обмена мнениями, опытом и быстрым способом передачи информации о новеших открытиях и научных достижениях.

Первый съезд состоялся в Москве в 1869 году, второй в Петербурге в 1871 году, а третий (который описывается в статье) в Киеве в 1874 году. Затем он происходил через каждые 3 года в разных городах российской империи. До 1914 года состоялось 15 съездов. Первые съезды имели местный характер, на них собирались в основном русские ученые и ученые-поляки из русской части разделенного польского королевства. Начиная с третьего съезда на него уже приглашались ученые со всех славянских стран, а также ученые-славянологи из Франции, Германии, Англии, скандинавских и дру-

гих стран. Наиболее популярными и наиболее многочисленными были съезды в Киеве (III в 1874 году и XI в 1899 году). Второе место по численности участников занимают съезды в Вильнюсе (1893 г.) в Риге (1896 г.).

На съездах обсуждались важные вопросы в области хронологии и периодизации истории, терминологии археологических материалов, археологических карт и словаря. Обсуждались также вопросы организации провинциальных музеев и архивов.

Обзор вопросов, обсуждаемых на заседаниях съездов позволяет заметить изменения, происходящие в области самого понятия „археология”, его диапазона и отношению к другим наукам. Они являются отражением пути выделения археологии как самостоятельной научной дисциплины и разработки задач и археологических методов. Иллюстрацией изменений, происходящих в области понятия археологии между III и XI съездами являются перечни тем докладов, прочитанных на этих съездах. Из них следует, что на первом съезде были затронуты многие вопросы областей науки, которые в настоящее время не относятся к археологии, т.е. искусствоведения, нумизматики, античной культуры, языковедения, исторической географии, юриспруденции, церковного искусства и др. На XI съезде преобладала проблематика древнего первого человека, история старейших обитателей земель российской империи и соседних земель. В первой секции, где обсуждались эти вопросы, преобладали известные авторы и провозглашено наибольшее число докладов.

Почти во всех русских археологических съездах участвовали поляки из России, русской части Польши, а также как делегаты научных организаций иных частей Польши. В ходе обсуждений многие поляки читали доклады, научные сообщения и отчеты о результатах своих исследований. Многие участники привезли с собой собственные коллекции разных предметов, которые были показаны на выставках, организованных по этому случаю.

Война прервала ход этих регулярно повторяющихся встреч, которые только по названию были русскими археологическими съездами. В действительности на них собирались ученые со всех славянских и некоторых иных европейских стран.

После второй мировой войны встречи археологов, занимающихся славянскими вопросами были возобновлены. На это раз инициаторами современных встреч археологов-славянистов были поляки. Первый Конгресс славянской археологии состоялся в Варшаве, затем в Берлине, Праге, Софии, Съезд в Киеве в 1985 году был уже пятым. Отличался он от предыдущих съездов весьма селективной проблематикой. В ходе съезда все доклады концентрировались на вопросе славянищины раннего средневековья и связях славян с соседними народами.

